

DEN AANDELIGE VÆKKELSE PAA SAMSØ I DET 19. AARHUNDREDE

Af **Anders Gommesen, Bertel Madsen og Bent Rasmussen.**

(Fortsat fra Aarbogen 1945.)

I den første Halvdel af det 19. Aarhundrede var det paa Samsø som andet Sted i vort Land den kolde og golde Rationalisme, der havde lagt sin døde og klamme Haand over Aandslivet. Det var Materialismen, der sad til Højbords, selv om der enkelte Steder endnu brændte en svag lysende Kærte; men saa fandt omkring Midten af Aarhundredet den kristne Lægmandsbevægelse ogsaa Vej til Samsø endda fra to forskellige Steder.

I Nordby blev det de to Fætre, Skipper Peder S. Degn og hans Hjælper Jørgen Degn, som under deres Ophold i Skien (Sydnorge) med Kornlaster hørte den mægtige Vækkelsesprædikant, Præsten Gustav Adolf Lammers i Skiens Kirke og blev saa grebne af hans dybe og mægtige Forkyndelse, at de, da de kom hjem til Nordby, maatte samle »de stille i Landet« derude i Nordby til smaa gude- lige Møder i Hjemmene; og disse Møder blev til Velsig- nelse og Styrkelse for den lille trofaste Flok, de samlede.

Paa Sydsamsø var det i væsentlig Grad Købmand Lars Rasmussen, Ballen, der var udgaaet fra Forsam- lingsfolkene i Vestsjælland (Slagelse og Korsør), som sammen med Farver Reinhold Lund, Tranebjærg — en Præstesøn fra Sønderjylland — og Glarmester og Maler- mester Georg Hegewald, Brundby — stammede fra Hol- sten —, der bragte et spirende Liv i Kristendommen. Herom er udførligt fortalt i forrige Aarvog.

Forsamlingsfolkene stod mange Steder i Fare for at stagnere i deres kristne Liv ved at holde sig for sig selv, men til alt Held for det kristne Liv paa Samsø kom der gode Præster, der kunde føre dem ind i Menighedens Forsamling, i Kirken, som de kun sjældent besøgte, saa længe der var rationalistiske Præster.

Det første Morgengry i denne Retning blev Kapellan *B r a m m e r*, *Tranebjerg*, Biskop *Brammers* Søn. Han førte en hjertelig Tale om Synd og Naade og viste hen til de kristne Livskilder, *Daab* og *Nadver*, saa nu strømmede Forsamlingsfolkene til *Tranebjerg Kirke*; og disse Søndage blev dem til stor *Opbyggelse*, *Berigelse* og *Glæde*. Han blev her imidlertid kun et Par Aar, fik andet Embede, og der var stor Sorg i Menigheden, da han tog herfra. Hvem skulde nu, da *Pastor Hansteen* døde i 1858, være hans *Afløser*?

Til Gavn og Velsignelse for Menigheden blev det

P e t e r L a u r e n t i u s H u s u m,
Præst i *Tranebjærg* 1858—1879.

Hans Far, *Thomas Husum*, var Præst i *Kværkeby* paa *Sjælland*, og her fødtes *Peter Laurentius* den 21. December 1801.

Hans Far var to Gange gift. I første Ægteskab var der en voksen Datter, der hed *Agnethe Johanne Husum*, som blev gift med en *Forvalter Birkedal* paa *Fyn*, og dennes Søster, *Ane Gertrud Birkedal*, blev *Thomas Husums* anden Hustru, saa *Thomas Husum* blev baade *Svigerfar* og *Svoger* til *Birkedal*.

Forvalter Birkedal og *Hustru* fik en Søn, den senere saa bekendte *Vilhelm Birkedal*, *Ryslinge*, og en Datter, *Line*, som blev gift med *Peter Laurentius Husum*, der altsaa baade var hendes *Morbror*, *Fætter* og *Husbond*. *Vilhelm Birkedal* og *Peter Laurentius Husum* var altsaa *Svoger* og *Fætre*, og sidstnævnte var tillige førstnævntes *Onkel* — et ret indviklet *Familieskab*.

Da P. L. Husum blev Student, valgte han at blive Præst som sin Fader.

Vilh. Birkedal har i første Del af sin »Livsførelse« — i Digtet »Barndomsidealet« — givet et smukt Billede af denne sin ældre Onkel og Fætter, der senere ogsaa blev hans Svoger:

En Yngling, som med Varme
Sværdet greb og gik i Ledingsfærd
for det rene, og med sine Arme
favned det, som var et Favntag værd.
Paa hans Pande saa jeg Sjælepræget,
skimted Adelstanken i hans Bryst.

Saadan gik det den unge varmhjertede Student, at han vandt mange Hjerter og levede et smukt og poetisk Ungdomsliv med en ligesindet Vennekreds, blandt hvilke taltes Mænd som Dr. Rørdam, Hammer, P. Rørdam i Lyngby og Dr. Kalkar.

I 1928 blev han kaldet til Sognepræst for Lomborg og Rom ude ved Jyllands Vestkyst og kunde da ægte sin Forlovede, Line Birkedal.

I 1833 blev han forflyttet til Tranderup paa Ærø, hvor han var Præst i 17 Aar. Her gjorde han sit Navn kendt viden om ved i 1848 at træde energisk op mod de slesvigholstenske Oprørsforsøg paa denne sønderjydske Ø (Ærø hørte den Gang med til Sønderjylland), men ellers levede han et stille Liv, væsentlig helliget Hjemmet og sin Præstegering.

Børneflokken voksede, men det var udelukkende Døtre, saa der blev særlig stor Glæde, da de 25. November 1845 fik en Søn, som i Daaben fik Navnet Ludvig Birkedal Husum.

I 1850 fik han Embede i Skjelby-Gunderslev ved Næstved. Her var skønt. Susaaen strømede forbi Præstegaardens Have. Hovedkirken laa lige ved Præstegaarden, og naar han lod sig ro over Susaaen og gik gennem

Herregaarden Gunderslevholms Have, kom han til Annekskirken.

Her var han med sin Ungdomsven, Dr. theol. Rørdam i Hammer, og de arbejdede sammen for Hedningsmissionen, holdt Møder sammen. Ja, Husum skrev et Par Missionssalmer, som fik Plads i et Sanghefte, man brugte.

Der var iøvrigt meget lidt kirkeligt Liv i hans Sogn, hvilket var ham til stor Sorg — den vest- og sydvestsjællandske Vækkelse var ikke naaet hertil. Han følte sig ogsaa trykket af Pengesorger. Ellers var det et lykkeligt Hjem, de to Ægtefæller delte med deres Børn.

Da Embedet i Tranebjerg blev ledigt, søgte og fik han det i 1858.

Under Vakancen samledes en Aften en Flok af Forsamlingsfolkene hos Købmand L. Rasmussen, Ballen, til Samtale, Bøn og Sang. Her læste de af en Prædikesamling en Prædiken af P. L. Husum: »Jesus græder over Jerusalem«. Den greb dem ved sin Inderlighed og Trosvarme, og de blev enige om at bede Gud om, at Husum maatte blive udnævnt til Præst i Tranebjerg. Det skete.

Husum kom til Tranebjerg i Efteraaret 1858 og efterlod, som Skik og Brug var den Gang (»Naadsensaaret«), Familien i sit gamle Embede. Pastor Hansteens Enke holdt Hus for ham. Hun var meget tilknapet og tilbageholdende, og han undrede sig over Fru Hansteens Kulde og Sørgmodighed. Da han havde været der et Par Maaneder, kom hun en Dag til Husum og spurgte, om han i Alvor og Oprigtighed vilde svare paa et Spørgsmaal. Ja, det vilde han da. »Sig mig«, sagde hun, »tror De paa det, De prædiker for os, eller taler De blot som den beskikkede Præst?« »Ja, Fru Hansteen, det maa De da tro, at det er mit Hjertes dybeste Glæde at forkynde vor kære Herre og Frelser, Jesus Kristus, og det er ogsaa Sandhed for mig«.

Hun blev efterhaanden en glad, troende Kvinde. Da Fru Husum og Børnene kom, flyttede Fru Hansteen ned til sin

eneste Datter, Fru Langhoff, hvis Mand var Præst i Onsbjerg.

Husum faldt snart godt til i Tranebjerg Menighed. Det var en mild og hjertevarm Forkyndelse, han førte. Mange Venner vandt han, og Kirkegangen blev god. Lund skrev en Gang følgende herom: »I 1858 døde den gamle Sognepræst i Tranebjerg, og i hans Eftermand, den milde, elskelige gamle Præst, P. L. Husum, fik vi en Præst og Ven efter vort Hjerte. Naar Husum frembar sit milde Vidnesbyrd om Guds mageløse Kærlighed til syndige Mennesker, saa, at han sendte sin Søn, den Enbaarne, til Frelse for hver den, der tror paa ham; eller naar Husum i varme Ord skildrede Troen, som Hjertets fulde Hengivelse i Kærlighed til sin Herre og Frelser, da var det nye og livsalige Ord for os.

Det var hyggelige Aftentimer, der tilbragtes hos de gæstfrie, kærlige Mennesker, hvor Alvor og Gammen saa godt kunde sammen. I Mørkningen lød Sang og Musik fra unge og gamle, og det var de gamle Præstefolks Fryd at se paa Ungdommens Leg. Men det bedste var dog at sidde stille og lytte til den gamle Præsts kristelige Samtaler med de ældre Venner oppe i hans lille tarvelige Studerekammer«.

Lige over for Præstegaarden boede Farver Reinhold Lund, og der kom snart Forbindelse mellem de to Hjem. Ogsaa i det Lundske Hjem var der mange Døtre, og de unge Piger fandt snart hinanden. Det var vel dagligt, at Pigebørnene saas snart i det ene, snart i det andet af de to Hjem, men ogsaa de ældre søgte ofte sammen. Lise Husum havde en lille Skole for Pigerne.

Husums Døtre var meget musikalske, sang smukt, saa der lød ofte Sang og Musik ud fra Præstegaarden. Fru Husum digtede ofte Vers og komponerede flere Melodier, hvoraf flere brugtes i Kirken indtil ind i dette Aarhundrede. I Havens Rosenlysthus var der endog Klaver. Fru Husum havde den Idé, at der hvert Aar skulde holdes

»Sommerens Fødselsdag« — den første smukke Sommerdag i Maj. Naar hun om Morgenen meldte, at nu var Dagen der, blev der travlt, alle blev sat i Arbejde. Skolebørnene maatte afskrive den af Fru Husum i Dagens Anledning forfattede Sang. Pigerne bagte Kager og lavede Chokolade, medens Fru Husum og en Datter pyntede Rosenlysthusets Bord, hvorpaa hun lagde Gaver til hver især. — Senere kom Husets Venner og ønskede: »Glædelig Sommer«.

Det hører vel nok en svunden Tid til, men ingen vil vist nægte, at den var idyllisk, maaske for meget Idyl til vore jordiske Forhold, men et skønt og rigt Samliv har der været i den gamle Præstegaard.

Sønnen Ludvig, der var født 1845 paa Ærø, skulde naturligvis studere, og naar han som lille Purk blev spurgt om, hvad han skulde være, naar han blev stor, svarede han uden Betænkning. Fars Kapellan — og det blev han.

Medens de var i Skjelby, blev han sat i Herlufsholm Skole, men her gik det ham ikke saa godt. Han var, som eneste Dreng blandt en Flok Søstre, blevet en Del forkælet, og nu skulde han sammen med en hel Flok Drenge. Han blev forknyt og kuet i sin Opvækst og var tillige svag af Helbred, saa ofte græd han sine stride Taarer, naar han, efter at have været hjemme om Søndagen, skulde afsted igen. Det var en mørk Tid i hans Liv, som han altid siden saa tilbage paa med Gru. Han blev taget ud af Skolen, men saa forflyttedes Faderen til Samsø, og nu blev Sønnen sat i Aarhus Kathedralskole. Her gik det bedre end paa Herlufsholm, men han følte sig aldrig glad over Skolelivet. 1866 tog han Studentereksamen, og der var stor Fest i Tranebjerg Præstegaard, da han kom hjem med Studentehue paa.

Han var stadig klar over, at han vilde studere Teologi. I København kom han ind i de grundtvigske Kredse, bl. a. hos Onklen Frederik Barfod. Om Søndagen søgte

han til Vartov for at høre Grundtvig og tage Del i den herlige Salmesang.

Allerede som Student havde han prædiket for Faderen i Tranebjerg Kirke. Nu kunde Faderens og hans eget Øn-

Ludvig Husum.

ske blive opfyldt; han kunde blive personel Kapellan i Tranebjerg og hjælpe Faderen, hvad denne i høj Grad trængte til, da han var naaet til Støvets Aar. Han blev udnævnt til Kapellan i Efteraaret 1872, blev ordineret i Aarhus Domkirke, og Søndag før Jul indsatte Faderen ham ved Gudstjenesten i Tranebjerg Kirke, der var smukt pyntet og fyldt af Menigheden, da den gamle Præst førte sin Søn frem i Kordøren og indsatte ham. Der havde i gamle Husums Tid været god Kirkegang, men unge Husum fik flere

Tilhørere, mange Gange var den store Sognekirke fyldt om Søndagene; thi han kom med et ungdomsvarmt Vidnesbyrd, med brændende Iver og Hjertevarme.

Det var den gamle Husum den største Glæde, om Sønnen kunde udrette mere end han, og han støttedes af Hjemmets Kærlighed, Opmuntring og Forbøn.

Han havde som omtalt i sin Studietid gaaet flittigt i Vartov Kirke, og han havde helt tilegnet sig den grundtvigske Anskuelse, hvorfor han med brændende Iver og Kærlighed forkyndte Evangeliet. Ogsaa fra Onsbjerg Sogn kom en Del til Kirke i Tranebjerg, da Pastor Blicher var forflyttet herfra.

Der var samtidig kommet en varmttalende Præst til Kolby, Christophersen. Disse to støttede hinanden og holdt jævnlig Møder sammen, saa der vaktet et stærkt aandeligt Røre paa Samsø. Christophersen var meget svag under sit Ophold paa Øen, og da han allerede døde i Marts 1875, flokkedes man rundt om fra Øen om unge Husums Forkyndelse.

I Juli 1873 blev han forlovet med Forpagter Hans Jørgen Müllers Datter paa Sannholm, Frederikke Henriette Amalie Emilie Müller. Et lille Hus — først i Brundby — blev indrettet til de Unge, og 4. September 1874 blev de gift og flyttede ind i »Ly og Læ«.

Nu tog den unge Husum fat med fornyet Kraft. — Jævnlig holdt han Møder omkring i Skolerne, men navnlig Brundby blev Udgangspunktet for hans Virksomhed. Her fandt han nogle gode Hjælpere i Lærer Fr. Wendt, Glarmester Hegewald og Gaardejer Søren Holm. En af Følgerne var, at man i Bundby begyndte en Slags Menighedspleje, hvorom L. Husum i »Kirkebladet« (15. September 1877) meddelte:

»Da Trangen til en Evighedsgerning ved Siden af den timelige Gerning var blevet levende i mange Hjerter, da »Tro virksom i Kærlighed« havde været den røde Traad i mange Prædikener paa Søndage og mange Bibellæsninger paa Søndage i Skolerne, særlig i Anledning af Efes. 6, 13—19: »Derfor tager Guds fulde Rustning paa, for at I maa kunne staa imod paa den onde Dag og bestaa efter at have fuldbyrdet alt. Saa staa da omgjordede om eders Lænd med Sandhed og iførte Retfærdighedens Panser. Fødderne ombundne med Kampberedthed fra Fredens Evangelium, og i alle Forhold løfte Troens Skjold, med hvilket I ville kunne slukke alle den ondes gloende Pile og tager imod Frelserens Hjelm og Aandens Sværd, som er Guds Ord, idet I under Paakaldelse og Bøn bede til enhver Tid i Aanden og ere aarvaagne i al Vedholdenhed og Bøn for alle de hellige ogsaa for mig, om at der maa gives mig Ord, naar jeg oplader min Mund, til med Frimodighed at kundgøre Evangeliets Hemmelighed«, blev ved en saadan Menighedssamling i Skolen fire Mænd foreslaaede og valgte til at være Bestyrelse for en Menighedskasse, valgt til at meddele Gaver i Jesu Kærligheds Aand, altid med det Maal for Øje, at Guds Rige maatte vinde Fremgang iblandt os. Den

Gerning, hvortil vi valgtes, den Omsorg for de fattige, hvortil de udvalgtes, er altsaa lige langt fra det offentlige Fattigvæsens tvungne Forsørgelse, som fra »den frie Fattigkasse«s i bedste Tilfælde filantropiske Understøttelse. For ikke at begynde for stort, var der kun den ene By, hvor de 4 Mænd boede, Arbejdsmarken; men Haabet om, at Herren vilde vække Arbejdere i Sognets andre Byer, at disse vilde slutte sig til os, og hele Sognet saaledes blive vor Arbejdsmark, lyste og lyser for os. Det maa nemlig ikke glemmes, at skulde vi være ikke alene til timelig Hjælp, men dermed og derunder ogsaa til aandelig Velsignelse for Fattige og Betrængte, Syge og Sorrigfulde, da maa vi kende dem, bo dem saa nær, at vi kunde gaa ind og ud hos dem, og derfor maa Diakonens Arbejdsmark være hans egen By, hans egen nærmeste Kreds. Vi lægger megen Vægt paa at hjælpe kristne Kvinder til en lille Evighedsgerning i Kærlighedens Tjeneste og ønske, at alle timelige Gaver uddeles af kristne Kvinder. Thi Kvindens Øje ser bedst, hvad der haardest savnes i det fattige Hjem; Kvinden forstaar bedre at omsætte Penge i Varer, og Kvinden har og fremfor Manden Taalmodighed og den milde, bløde Haand, der i Sygestuen kan række Hjælp og Lindring og bringe et Glimt med af Naadens og Kærlighedens Lys og Varme. Det er med Glæde og Tak til Vorherre, at vi se tilbage paa vort første Aars Fællesarbejde; thi Herren har været med os, opflammet Naadegaverne, der er os betroede, saa mangen Syg er bleven lindret og trøstet, mangen Fattig hjulpet og Evangeliet prædikeret højt og tyst, hvisket i Kam'rene. Herren give i Naade Vækst.«

Han besøgte ofte Arrestanterne og talte med dem, og mange af dem havde stor Berigelse og Velsignelse af disse Besøg. Ogsaa Sygebesøg tog meget af hans Tid, men han var utrættelig, som en Bi arbejdede han i sit Kald, aldrig sparende sig selv.

En Sag, der ogsaa vandt hans Hjerte, var Santalmissionen. Han drøftede Sagen med sine Venner, og der blev sendt en af mange Samsinger underskreven Adresse til H. P. Børresen, som netop opholdt sig i Danmark, om at komme til Samsø. Denne kom, og det skal for de mange Tilhørere, som fyldte Tranebjerg Kirke, have været en hjertegribende Oplevelse at høre Børresen tale om Santalerne og Arbejdet blandt dem. Der dannedes da ogsaa en Santalkreds, og Husum og Farver Lund blev senere indvalgt i Aarhus Stiftskomite for Santalmissionen. Hu-

sum udbredte Kendskab og Kærlighed til Santalmissionen, og mange Penge samledes ind hertil.

Under alt dette voksede Menighedslivet stærkt om Tranebjerg Kirke og ud over Øen.

Da Husum stod midt i sit utrættelige Arbejde, rantes han af Halssyge, og den umuligjorde hans Arbejde i næsten et Aar. Hans senere Svoger, Pastor Hertel (»Santalpræsten«), der var blevet forlovet med Thomine Husum, hjalp ham saa i hans Gerning i Vinteren 1877—78. Selv kunde han kun prædike en Gang imellem.

I 1878 kunde Hjemmet fejre Faderens 50 Aars Præstest jubilæum og Forældrene deres Guldbryllup. Den gamle Præst, som nu var meget svag, 77 Aar, prædikede over Ordene: »Guds Rige er inden i Eder«. Baade ved denne Lejlighed og ved Guldbrylluppet havde Menigheden pyntet Kirken smukt. Lensgreve C. F. Danneskiold-Samsøe og Godsinspektør A. Kruse overrakte som Gave fra Menigheden et dejligt Taffelur med en »Saga« ovenpaa. — Kruse udtalte ved Overrækkelsen af Gaven: »Det er faldet i min glædelige Lod at bringe Dem, ærede Pastor Husum og Dem, ærede Fru Husum, Menighedens Hilsen og Lykønskning paa Deres store Højtidsdag. Vi beder Dem som et Tegn paa vor Hengivenhed for Dem modtage denne »Tidsmaaler«, som vi vil ønske maa slaa mange Timeslag for Dem i den Tid, Gud endnu vil skænke Dem at leve iblandt os. Gid Saga med sin Runestav maa ridse mange lykkelige Runer for Dem! Vi ønsker Dem af Hjertet, at Aftensolen, naar den sender sine sidste Straaler ind i dette lykkelige, gamle Hjem, maa finde Dem beredt til den Sabbathshvile, som sikkert venter Dem i det evige Rige«.

Aaret efter døde gamle Husum, 79 Aar gl. — Han led i sine sidste Aar af Svimmelhed, og en Dag faldt han ned af en lille Trappe og paadrog sig en Hjernerystelse. Han var under sit Sygeleje oftest klar og vidste, at han skulde dø. Han sagde da: »Naar Herren kalder sin Tjener hjem, bliver Hvilen sød«. Og da Fru Husum græd, trøstede han

hende: »Du maa ikke græde, lille Mor, det er jo idel Glæde«. Hans sidste Ord var: »Fader, i dine Hænder befaler jeg min Aand«. Ved hans Jordefærd talte Provst Simonsen, Besser, og Sønnen, unge Husum.

Menigheden vilde gerne beholde Sønnen som Præst, og otte Bønder rejste ind og bad Kultusministeren om at kalde Sønnen, men Embedet var for stort til, at han, den unge Præst, kunde faa det.

Han blev saa i Sommeren 1880 kaldet til residerende Kapellan for Thisted og Sognepræst for Skinnerup. Der var stor Sorg, da man skulde af med den varmhjertede og nidkære Præst. Han fik dog ikke lang Virketid i Thisted, idet han døde her 1886. Han naaede at blive meget afholdt deroppe og fik gjort en god Gerning der.

Gamle Fru Husum og to af Døtrene, Lise og Marie, blev boende i Tranebjerg til deres Død.

Aaret efter Husums Død, blev Pastor Henrik Bech kaldet til Sognepræst i Tranebjerg (1880—87). Han var født paa Store Tuborg i København 1822 som Søn af Departementschef Herman Bech. Blev Student 1840 og Kandidat 1846. Han kom meget i de grundtvigske Kredse i København, og da Krigen brød ud i 1848, kom han med som Menig. I 1849—50 var han Løjtnant. Lige efter Krigen blev han Kapellan i Hanved, 1853 Sognepræst i Stenbjerg, hvorfra han i 1865 forflyttedes til Lem, og her sad han som Sognepræst, indtil han i 1880 blev kaldet til Sognepræst i Tranebjerg. Hans første Hustru, Louise Thomsen, døde fra ham efter tre Aars Ægteskab i 1856. Fire Aar senere indgik han Ægteskab med Heloise Marie, der var Datter af en Købmand i Rudkøbing, og med hende havde han Sønnen Herman Bæk, der blev gift med en af Farver Rh. Lunds Døtre.

Pastor Bech »faldt hurtigt til« i det grundtvigske Vennelag paa Øen. Han var en meget dygtig og veltalende Prædikant fortælles der, og Menighedslivet voksede.

Han ønskede at faa fremmede »Ordførere« til Øen, og der blev af ham, Købmand Rasmussen og Farver Rh. Lund o. fl. stiftet en Foredragsforening (1883), der snart voksede sig stor, saa man maatte have egen Bygning (1885). Han skænkede Grunden, et Hjørne af Præstegaardsjorden, der tegnedes Aktier a 10 Kr. Haandværkerne var ogsaa med hertil, og saa rejstes Forsamlingsbygningen i Tranbjerg. Han lagde den Servitut paa Jorden, at der i Bygningen ikke maatte skænkes Spiritus i denne. Han døde 1887, og nu blev det en Tid ikke mere i Tranbjerg Kirke, men i Onsbjerg Kirke, de grundtvigske Folk samledes. — Se iøvrigt »Minder fra grundtvigske Hjem« III, 1923, og L. Schrøder: »Historisk Maa-nedsblad«, IX Bind.

I Onsbjerg var O s c a r M e u h l e n g r a c h t Præst 1882—95. Han var Søn af en Købmand og Jernstøber i Aarhus og født 1848. Kandidat 1873. Han var Præst for den danske Menighed i Tønder 1876—82. Herfra kom han til Onsbjerg, men flyttede herfra til Lolland, hvor han døde som Provst i en høj Alder. Den næste Præst i Onsbjerg (1895—97) var A x e l H e i n r i c h S a x t o r p H e l w e g, født 1853 i Odense som Søn af Stadslæge Helweg af den kendte Helwegslægt. Blev Kandidat 1879, Kapellan i Hvirring, senere Sognepræst i Stilling ved Ribe (1883—95), hvorfra han blev kaldet til Sognepræst i Onsbjerg. Hans Hustru, Johanne Francisca Talitha Hastrup Spuur var Dater af Sognepræst Spuur i Hobro. Pastor Helweg fik stor Betydning for det kirkelige Liv paa Samsø. Mange Familier fra de sydlige Sogne paa Samsø løste Sognebaand til Onsbjerg, hvis Kirke fyldtes til Trængsel Søndag efter Søndag, saa de Onsbjerg Folk til Tider kunde knurre lidt over, at de udensogns optog Pladserne, saa det kneb for Sognets Folk at faa Plads i Kirken. Men Pastor Helweg blev her kun i 2 Aar, saa kom der Bud efter ham fra Askov Valgmenighed. Han tog imod Opfordringen til stor Sorg for Samsingerne. Det siges bestemt, at Helweg ofte øn-

skede sig tilbage til Onsbjerg — til Samsø. Hans Efterfølger blev Pastor Axel Johannes Bartholdy Møller (1899—1911). Han er født i Herfølge som Søn af Sognepræst Møller, Kandidat 1889. Han tilhørte en gammel Præsteslægt, der uafbrudt — i 13 Led — efter Reformationen har været Præster i den danske Folkekirke. I Begyndelsen af 1890 blev han Kapellan pro loco for Skanderborg, Skanderup og Stilling Menigheder. Han havde et udmærket Samarbejde med sin senere Svigerfader, Provst Th. Sørensen, Skanderborg. Desuden holdt han Bibellæsninger rundt i Skolerne.

Han var udgaaet fra et grundtvigsk Præstehjem og kom da ogsaa i Forbindelse saavel med den »Gylling Præst« (Otto Møller) som med Nørregaard og Baagø fra Testrup Højskole.

To Aar senere fik han Embede som Sognepræst i Alting og Thulstrup i Himmelbjergeggen. Da det ikke lykkedes ham at finde en Forpagter til Præstegaarden med de 80 Tdr. Land, maatte han selv til at drive den. Ved Hedeselskabets Hjælp fik han sine store ret værdiløse Enge, hvor der kun groede nogle tarvelige Halvgræsser, under Kultur, saa Engene blev udmærkede og gav det firedobbelte baade i Kvalitet og Kvantitet, saa Naboerne tog Lære heraf.

Det aandelige Liv i Menigheden var præget af Indre Mission, og han blev straks klar over, at han maatte søge sin Støtte hos disse Folk. Han vandt ogsaa deres Tillid, trods forskelligt Syn. Han havde Forbindelse med Ry Højskole, hvor Helge Hostrup var Forstander. En Halslidelse gjorde, at han maatte søge til et mildere Klima og til et Embede med kun een Kirke.

Da Embedet i Onsbjerg blev ledigt, efter at Pastor Helweg var draget til Askov, søgte og fik han det.

Herom fortæller Pastor Møller (i »Fra Kirkehus og Skolestue«, 1936, S. 69 o. fl.):

»Paa Samsø havde den grundtvigske Livsbevægelse vundet bety-

delig Indgang. I Tranebjerg havde en Svoger til Vilh. Birkedal, Pastor Husum og Sønnen, som hans Kapellan, sat sig kendelige Spor; hvad der ikke mindre gjaldt Efterfølgeren Henr. Bech. Farver Reinhold Lunds Hjem havde været et godt Samlingssted, hvis Traditioner fortsattes af Sønnen Harald Lund og Svigersønnen, Skolebestyrer Blegvad, en fremsynet Skolemand, der havde oprettet en Realskole, der delvis dreves som Kostskole og nød Anseelse ogsaa uden for Øen. Mange af Gaardmændene havde været paa Vallekilde Højskole og hos det ildfulde Kristenvidne Ernst Trier faaet Stødet til en evig Bevægelse. De ledende i Sydlandet (Nordby var noget for sig selv, mere gammeldags præget) var gennemgaaende vaagne baade i kristelig og folkelig Henseende. Det kunde være en stor Berigelse at drøfte baade kirkelige og teologiske Spørgsmaal med disse opvakte og intelligente Bønder. Den gamle Samsokultur havde gennem Højskolens Paavirkning skudt friske Skud. En af Triers Elever, Gaardejer og Landbrugskandidat Mikkel Søren Holm — kaldet »Samsøs ukronede Konge« — var Foregangsmand og sparede hverken Anstrengelse eller Ofre for at bringe Landbruget og ikke mindst Husmandsbruget paa et højt Trin, saa der om Sommeren kom mange besøgende for at tage ved Lære.

Min Formand i Onsbjerg, Axel Helweg, havde modtaget Stillingen som Valgmenighedspræst i Askov. Det var de ledende i Tranebjerg, der havde opfordret ham til at søge Embedet og lovet ham økonomisk Støtte. Han følte sig derfor særlig knyttet til denne Kreds, men stod i det hele som en Slags Valgmenighedspræst for Øen, hvor man ikke tog meget Hensyn til Sognegrænserne. Han regnede de tre Fjerdele af Kirkegængerne i den altid tætfyldte store og skønne Kirke for udensogns. Men Onsbjergerne var ikke fri for at se lidt skævt til alle disse fremmede. Jeg havde haabet efter fattig Lejlighed at kunne fortsætte i Helwegs Spor. Men det kom, i alt Fald til at begynde med, helt anderledes. Efter min Tiltrædelsesprædiken blev Parolen givet fra Hovedkvarteret i Tranebjerg (»Vatikanet«, som den gamle Provst Simonsen lidt maliciøst plejede at sige), at nu var der kommet en Missionsmand til Øen (eller »Landet«, som man helst sagde i Tilknytning til den kongelige Vending »udi vort Land Samsø« — havde man været i Aarhus, havde man været »af Landet«). Jeg, som i Jylland havde haft min Byrde som Grundtvigianer, maatte knibe mig selv i Armen ved denne uforudsete Vending. Men Resultatet blev, at Størsteparten af Helwegs udensogns Tilhørere nu søgte andetsteds hen, mens derimod de smaa Kredse af Indre Mission, der fandtes rundt om, ogsaa paa Nordlandet, mente, at her maatte altsaa være noget for dem. Og naar Missionærerne kom til Øen, holdt de gerne til hos mig. Kirken ved-

blev saaledes at være velbesøgt. Efterhaanden opklaredes Forholdene, saa ogsaa adskillige af de grundtvigske kunde føle sig hjemme ved Gudstjenesten og omkring Nadverbordet i Onsbjerg Kirke. Retningsforholdene fik ikke Lov at skille, men følte snarere som en Berigelse, og jeg tænker med dyb Taknemlighed tilbage paa disse Aar og den Højtid og Fællesfølelse, der kunde være over Søndagsgudstjenesterne.

Socialdemokratiet havde faaet et stærkt Tag i Arbejderbefolkningen, navnlig i Onsbjerg. De socialdemokratiske Pionerer, særlig Holm og Hørdum, saa man almindelig i Olietryk i Landarbejderhjemmene. I Onsbjerg Sogn var der mange Husmænd, der arbejdede paa Greve Danneskiold-Samsøes Gaarde. Og det var gammel Tradition, at de om Søndagen havde Raadighed over Befordring fra Grevens Gaarde (Bisgaard og Vadstrupgaard) til at faa drevet deres Lejelod paa 3—4 Tdr. Land. Det kunde maaske socialt set være en god Ordning, men det havde fremmedgjort dem for Kirken, saa Socialdemokratiet, der dengang ikke saa venligt til Kirken, havde let Spil. Det lykkedes dog til sidst i nogen Grad at vende Stemningen gunstigere. Jeg besluttede at forsøge noget lignende, som man havde forsøgt i København ved Møder i Folkets Hus at bringe Arbejderne og Præsterne paa Talefod med hinanden. Jeg traf Aftale med Socialdemokraternes Lokalredaktør, der beredvilligt gik ind paa at anbefale Sagen. Der blev indbudt til et Møde i Onsbjerg Kros store Sal, hvor jeg skulde indlede om Kirken og de sociale Spørgsmaal. Tilslutningen var overvældende. Fra hele Øen var de ledende Socialdemokrater mødt frem. Og alle Præsters virkelige og formentlige Synder haglede ned over mit betyngede Hoved. Jeg, der ellers mindst af alt er slagfærdig, fik paa en forunderlig Maade givet, hvad jeg skulde svare, og jeg maatte tænke paa Mt. Evang. 10, 19. Mødet forløb i Ro og gentoges det følgende Efteraar paa lignende Maade. Den sidste Vinter vilde jeg som sædvanlig træffe Aftale med Redaktøren om at faa Mødet bekendtgjort, og jeg søgte ham forgæves nogle Gange paa hans Bopæl, uden at han gjorde Gengæld. Jeg traf ham saa tilfældigt og spurgte, om vi ikke skulde gaa i Gang med Forberedelserne til Turneringen. Men han stillede sig nu meget køligt til Sagen. Da jeg trængte ind paa ham, slap det ud af ham: »A trov'r int, te de gavner Partiet«. Jeg søgte at forklare ham, at det var just heller ikke Meningen, men at vi rent sagligt skulde se at faa talt ud med hinanden om, hvad der var os imellem. Mødet blev da ogsaa holdt, men ingen ønskede Ordet efter mit Foredrag. Jeg indbød dem saa alle til Aftengudstjeneste i Kirken, hvor de ogsaa kom talrigt, saa dette Forsøg synes ikke at have været helt forgæves, men bidrog vist til at mildne Luften over for Kirken.

Som et Udtryk for Trangen til Medarbejderskab i Menigheden fik jeg dannet en Menighedsforening, hvis Bestyrelse jeg var glad ved at kunne raadføre mig med i kirkelige Sager. Menighedsraadet traadte senere i deres Sted.«

1911—30 var Pastor Møller Sognepræst i Brabrand, saa han i 40 Aar virkede i Aarhus Stift.

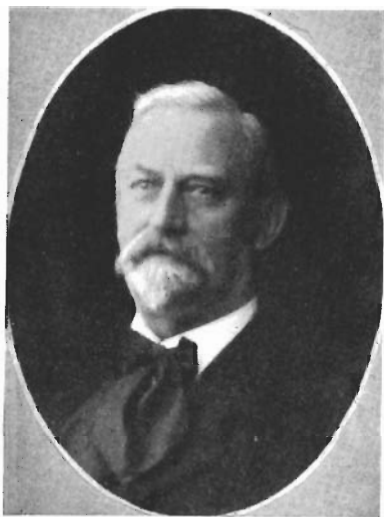
Han har en egen stilfærdig og inderlig Maade at prædike paa, saa det er en Glæde og Berigelse at lytte til hans Tale.

Adskillige Gange senere har han været paa Samsø for at prædike eller tale ved Efteraarsmøderne eller ved Kirkelig Samfunds Møder. Man lærte at skatte ham inden for den grundtvigske Bevægelse.

Allerede Pastor Husum og særlig hans Søn, den unge Husum, fik flere af den grundtvigske Retnings bedste Talere til Øen, f. Eks. Mænd som Vilh. Birkedal, Fr. Barfod, Ernst Trier, Pastor Hoff m. ll. — Man fik væsentlig paa Initiativ af Købmand L. Rasmussen, Ballen, oprettet Samsø Foredragsforening, hvis første og mangeaarige Formand han var, saa det er med god Grund, at Samsinger ud for Tranebjerg Forsamlingsbygning, som ogsaa i nogen Grad er hans Værk, satte ham en Mindesten med Indskriften: »Han var det menige Folks sande Talsmand«. Der kom stadig dygtige Ordførere herover til Møder i Foredragsforeningen.

Hvert Aar omkring 8. September — Grundtvigs Fødselsdag — holdtes Efteraarsmøder, som i mange Aar gik under Navnet »Vennemøder«. Det var — og det er den Dag i Dag — et 2 Dages Møde. Første Dag indledes med Gudstjeneste og Altergang i Tranebjerg Kirke. En fremmed Præst prædikede, og der var altid stor Altergang — op til 150 Altergæster. Om Eftermiddagen afholdtes Møde i Forsamlingsbygningen i Tranebjerg — to Foredrag, hvorefter der var Spisepause. Mange af Deltagerne fra de andre Sogne gæstede saa Folk i Tranebjerg, og om Aftenen samledes man igen til Møde. Saa samledes mange hos

en Familie i Tranebjerg til et interessant Samvær med de fremmede Talere. Næste Dag begyndte Mødet om Eftermiddagen med to Foredrag og et Aftenforedrag og saa en mindre Sammenkomst i Hjemmene.

Harald Lund.

Disse Møder var udbytterige, og man varmedes over Samfølelsen og Orde, de kristelige og folkelige Foredrag.

I Pastor Bechs Tid var han Formand, og han støttedes i Arbejdet af gl. Farver Lunds Søn, Fabrikant og Manufakturhandler Harald Lund, og sidstnævntes Svoger, Realskolebestyrer Michael Blegvad. Efter Bech blev Harald Lund Formand og var det til sin Død, hvilken Opgave han viede megen Tid og stor Interesse.

Harald Lund var eneste Søn i Farver Rh. Lunds store Børneflok. Efter at have været ude forskellige Steder for at lære Farveri, Spinderi og Handel, vendte han hjem og overtog Farveriet, men han udvidede Virksomheden meget stærkt, byggede »Lundehuset«, hvori indrettedes Butik for Manufakturvarer, byggede en Fabrik med Uldspinderi og Farveri. Det blev en stor Virksomhed, thi rundt om paa Øen søgte man til Lunds Forretning. Adskillige kom med Uld eller for at handle om Søndag Formiddag inden Gudstjenesten, saa det ofte kunde være vanskeligt for Lunds at komme i Kirke, men da det var gaaet saaledes en Tid, besluttede han, at det skulde være anderledes og meddelte, at Forretningen ikke var aaben om Søndagen, hvad Butikerne jo ellers var i de Tider, og Handelen

blev ikke mindre af den Grund. H. Lund var et ejegodt Menneske, dybt greben af Kristendommen og med stor Kærlighed til sit Folk og dets Historie, dybt grundfæstet i den grundtvigske Livsanskuelse. I Hjemmet samledes mange Venner til frugtbar Samtale og Sang. Han var altid meget ivrig for at faa gode Talere til Øen.

Hans Svoger, M i c h a e l B l e g v a d, var Søn af Lærer Niels Blegvad i Torup paa Samsø. Han var af den Bangske Æt, saa han var — om end langt ude — i Slægt med N. F. S. Grundtvig.

Faderen var en meget dygtig Lærer, saa der var stor Sorg i Skoledistriktet, da han flyttede til Vørslev ved Kalundborg.

Som Gardist opholdt Michael Blegvad sig i København, og han kom her i nær Forbindelse med de grundtvigske Kredse, gik flittigt i Vartov Kirke og hørte »den Gamle«. Iøvrigt brugte han ogsaa paa anden Maade sin Tid godt i København, bl. a. til flittige Besøg paa Museerne, Maleriudstillinger, Det kgl. Teater m. m. —

Han havde sin Lærereksamen, og efter Soldatertiden blev han Huslærer paa Kalundborgegnen, hvor han snart kom i Forbindelse med de grundtvigske Kredse, baade med Mejeriforpagter A. Burchardi, Birkendegaard, Proprietær W. Holm, Ubberupgaard. Pastor W. Hoff m. fl. —

Da Embedet ved Torup Skole blev ledigt, opfordrede Beboerne ham til at søge det, og han fik det. Det blev en stor Oplevelse for Børnene at faa Blegvad som Lærer. Han brød sig ikke om Ramserier, men han fortalte Bibelhistorie, og de sang de bibelske Sange, han fortalte Fædrelandshistorie, og Børnenes Øjne straaledede. Adskillige bad om Lov til at blive der, naar Skoletiden var forbi. De kunde saa sidde og læse i Bøger, han laante dem, saa det ofte blev langt over Tiden, inden de kom hjem. Nogle underviste han ogsaa i Fag, som ellers ikke hørte med. Saa kom Tanken op i ham om den udvidede Skole. Herom har han selv skrevet i »Meddelelser om Samsø Realskole«:

»I flere Aar samledes en Del flinke, videlystne Dreng og Piger Sommereftermiddage og Vinteraftener i mine Stuer i Torup Skole for at deltage i den Undervisning i Historie, Naturkundskab, Tegning og Sprog, som jeg tilbød dem. Det var fornøjelige Timer. Men Arbejdet blev

Realskolebestyrer Blegvad og Hustru.

efterhaanden uoverkommeligt. Elevtallet voksede stadig ved Tilgang fra andre Skoler, og det var mig klart, at der maatte findes paa anden Udvej.

Efter Opfordring af flere, navnlig af nu afdøde Pastor H. Bech i Tranebjerg, vovede jeg saa at begynde en ny Skole paa Samsø. Det blev en Realskole, da det forekom os, at Planen for en saadan nogenlunde svarede til det Krav, der herom maatte stilles til den ny Skole«.

Pastor Bech skrev før Starten i »Samsø Avis«: »At Kundskab er Magt og Oplysning et værdifuldt Aktiv, det er hverken øjensynligt eller haandgribeligt, saa det maa først prøves, før det kan vides. Har saa en Mand Evne og en Dreng Lyst til andet og mere, som dog mangel en Samsing og Samsø Dreng har, saa slaar Manden sig dog til Ro med det tilvante, fordi det er og bliver det billigste og det

bekvemteste at lade Sønnen lære af sin Fader i Landbrug eller Haandværk, hvad han kan. Men det slaar ikke mere til, hverken paa Samsø eller noget andet Sted i vort Land. Der maa nu arbejdes paa, at videregaaende Oplysning ogsaa kan naa de ubemidlede, da dette meget rigtigt vil bidrage til, at ikke saa mange vil gaa til Amerika — eller i Armod. Det er ligefrem de ældres Pligt at sørge for, at de unge lærer saa meget som muligt, da man derved bedre værner om vor frie Forfatning end noget haandgribeligt Middel.«

Den 5. Maj 1885 indviedes Samsø Realskole i Tranebjergs Forsamlingsbygningens lille Sal. 22 Elever var indmeldt, og de og deres Forældre overværede Højtideligheden sammen med andre Indbudte.

En af de 22 Elever — afdøde Lærer Bertel Madsen — fortæller herom:

Vi vandrede en lille Flok Elever med tilhørende Forældre til Tranebjerg for at deltage i Aabningen af Samsø Realskole. Jeg var 15 Aar, og det var mit højeste Ønske at faa Lov til at læse, og nu var mit Ønske gaaet i Oplydelse. Vejret var ikke behageligt. Regnbyger og Solskin vekslede, men det gjorde intet Indtryk paa mig — heller ikke Aabningshøjtideligheden, hvor Pastor Bech og Pastor Meulengracht talte. Af Blegvads Tale mindes jeg kun, at han sagde, at han hermed tonede rent Flag, det skulde være en Kundskabs- og Eksamensskole, en rigtig Realskole.

De 22 Elever var delt i 2 Klasser og undervistes i Forsamlingsbygningens lille Sal, og naar den var optaget, i Præstegaardens Konfirmandstue, hvis graamalede Panel blev brugt til sort Tavle. Senere lejedes et lille lavloftet Værelse, hvor nu Posthuset ligger.

I 1886 byggedes Realskolen, og i 1887 kunde den tages i Brug. Eleverne tog Skolebænkene paa Nakken og bar dem op til den nye Skole. Elevantallet var steget, saa nu var der 4 Klasser. I den Anledning sagde Blegvad:

»Gid Ordet her maa lyde med Fynd og med Klem og fylde vor Ungdom med Mod og med Sang! Gid denne Bygning gennem Tiden, der vil gaa, maa gemme lyse Minder for store og smaa.«

Provstinde Fru Marie Thomsen skriver (Samsø Realskoles Historie): »Skal jeg samle det væsentlige af det, som Skolen har bragt mig af Grundlag for og Udbytte i mit Liv, da bliver det alle de gode Indtryk fra Blegvads Religionstimer, som blev sunget ind i os Skolebørn gennem Grundtvigs bibelhistoriske Sange. Vi sang dem i Timerne, vi fik dem omhyggeligt gennemgaaet, fik forklaret de sære Udtryk, som ogsaa findes i dem, som i saa meget andet af det, Grundtvig har skrevet, og som Børn ikke umiddelbart forstaar. Vi lærte dem udenad. Det var jo det geniale ved Blegvad, at han forstod at fylde de Rammer for Undervisningen, som Eksamensretten krævede, med Indhold af sin rige Personlighed, paavirket som han var af den grundtvigske Friskole. Han fortalte mægtigt, men han forlangte ved Siden af, at Lektierne skulde være lært. Han forstod at holde Friskole i Realskolens Form, og han forstod at faa sine Medlærere til det samme.«

En anden Elev fortæller: »Jeg elskede denne Skolemester, der kunde fortælle, saa Væggene videdes og Loftet hævedes, og Tiden løb, uden at vi mærkede det.«

I mange Aar var der mange Kostelever. De færdedes i Hjemmet sammen med Blegvads egne Børn, og der kom efterhaanden flere. Marie, der blev gift med Pastor Magnus Grell, døde i en ret ung Alder. Sønnerne: Niels R. Blegvad, Overlæge i København, Olav Blegvad, Overlæge i København, Harald Blegvad, Direktør for dansk Havundersøgelse og Grosserer Reinhold Blegvad, København, — nogle stoute Sønner.

Blegvad fik naturligvis stor Betydning for det aandelige Liv paa Samsø, saa vel i kirkelig som i folkelig Henseende.

Han var med at stifte Samsø Kunstforening, i hvis Bestyrelse han sad til sin Død.

Lærer B. Madsen har skrevet nedenstaaende til sin gamle Lærer:

Hil Dig, vor gamle Mester,
som blandt de unge staaer
med rolig, løftet Pande,
omkranset af sølvsprængt Haar,
med Øjets stærke Flamme
og Ordets varme Glød,
en ægte Skolemester,
som Dig Vorherre bød.

I Trængselstid Du stoled
paa sand Oplysnings Magt
og voved modig Vejen,
som af din Gud blev lagt,
og blev dig Vejen trælsom,
og blev dig Tiden tung,
hvor Barneøjne lyste,
der blev Du atter ung.

Og Troen var din Styrke,
først Troen paa din Gud,
og Tro paa Livsværdier,
som deraf vælder ud.
Tro paa det godes Sejer
og paa det skønnes Værd,
paa Sandheds evig lige
og evig rette Færd.

Et Arbejd har Du øvet,
Din Sæd har tro Du lagt,
og vi, som Sæden gemmer,
staaer om Din Gerning Vagt!
Naar vi i nogen Maade
gør Fyldest paa vort Sted,
da har Du Del i Æren,
vi takker Dig dermed.

En Mester af Guds Naade,
bag Skolens Væg Du staaer,
hvor Ordet end Du fører,
saa godt som faa formaar.
Du lægger Fortids Idræt
for Nutid frem med Lyst,
saa den kan føle Hjertet
med Glæde i sit Bryst.

Du satte store Maal Dig,
og os Du vinkte frem,
derfor i Dag Dig bringes
en Tak fra hundred Hjem.
Tak for Din varme Tale!
Tak for Din sanddru Færd!
Tak gamle Skolemester,
Du er os meget værd.

Den aandelige Vækkelse paa Samsø bragte Liv og Røre. Der dannedes en Skytte- og Gymnastikforening, som Kr. Himmelfartsdag 1870 skulde have Faneindvielse i Brattingsborg Skov. Samsø Kvinder skænkede en smuk Fane, hvorpaa de havde broderet, og paa Fanestangens Top var anbragt en Sølvsvane, der skulde være et Symbol paa Samsø, der som en Svane svømmer i Kattegat. Der blev nu ingen Faneindvielse den Dag; thi da Folk strømmede mod Skoven, ridende, kørende og gaaende, udbrød

der Ild i Tanderup — hele Byen brændte, saa vendte man om og drog til Ildebrand. Senere indviedes den ved en Fest paa Onsbjerg Gæstgivergaard. Gymnastikken blev snart den overvejende inden for Foreningen.

I 1884 stiftedes Samsø Haandværkerforening med Købmand L. Rasmussen som Formand.

I 1888 stiftedes Samsø Husmandsforening paa Initiativ af Landboforeningens unge Formand, M. S. Holm, Madebjerggaard, som i flere Aar var Formand i begge Foreninger.

Alle disse Foreninger havde paa deres Program ikke alene det faglige, men det oplysende, og mange folkelige Foredrag er der i Tidens Løb holdt ogsaa i disse.

Mikkel Søren Holm var Søn af Gaardfæster Clemmen Holm, Vadstrup. Han kom ind paa Landbohøjskolen, tog sin Eksamen og kom saa hjem til Samsø, hvor han overtog Madebjerggaard. Hans Betydning for Landbruget paa Samsø, ja i hele Landet blev snart stor, men herom skal ikke skrives ved denne Lejlighed, men han havde store aandelige Interesser, baade i kirkelig og folkelig Henseende, saa han og hans Hustru tog stærkt og ivrig Del i den grundtvigske Bevægelse paa Samsø. Der skulde tvingende Grund til, om de var fraværende ved de kirkelige eller folkelige Møder. Hans Billede hænger da ogsaa i Forsamlingsbygningen i Tranebjerg ved Siden af de andre betydelige Mænd inden for Foredragsforeningen.

En anden Mand fra Besser, Gaardejer Søren Holm Gylling, maa nævnes i samme Aandedræt. De var Sognebaandslødere, først til Onsbjerg og senere til Tranebjerg, for at høre de grundtvigske Præster.

Gaardejer Anders Møller Egede, Østerby, kom til Øen fra Vestsjælland, hvor han havde været med i den vestsjællandske Vækkelse. Ogsaa han var meget interesseret, kirkeligt og folkeligt.

Endnu kan der være Grund til at nævne Birkedommer Poul Svejstrup. I hans Embedstid paa Samsø i Slutningen

af det 19. Aarhundrede tog han livlig Del i det folkelige Oplysningsarbejde. Han fik saaledes stiftet »Folkelig Universitetsforening«, hvis Formand han var, ligesom han var en ivrig Formand i Samsø Fredsforening. Ja, i nogle Aar var han Formand for Samsø Husmandsforening.

Gaardejer Anders Møller Egede, Østerby, stammede fra Lille Egede i Vestsjælland, mellem Boeslunde og Vemmeløv. Han Slægt var — som saa mange andre paa den Egn — indvandret dertil fra Langeland. De hørte alle til Lægmandsbevægelsen. Han kunde fortælle mange Træk fra Bevægelsens første Tid i hans Barndoms- og Ungdomstid. Han kom til Samsø og købte Gaarden Østerholm i Østerby, Besser Sogn. Han var en Mand, der var stærkt optaget af de kirkelige og folkelige Rørelser. Sluttede sig til den grundtvigske Bevægelse. Gik i Spidsen som Afholdsbevægelsens ivrigste Talsmand paa Øen og gjorde her som paa andre Felter en stor Indsats.

Til Slut vil jeg nævne Ane Henschel i Vesterløkken, hos hvem der ofte holdtes kristelige Møder.

Det var den grundtvigske Bevægelse, der havde Førerskabet paa Samsø, men ved Siden af denne kom ogsaa Indre Mission.

Dens ubestridte Fører og ivrige Talsmand var Smedemester Hans Christian Christensen. Han var født i 1849 i Melby, Aarby Sogn ved Kalundborg. Forældrene var Smedemester Søren Christensen og Hustru Karen Hansdatter. Faderen var Smed paa Lerchenborg hos Grev Lerche, og her voksede Sønnen op og skulde naturligvis være Smed ligesom sin Fader. Han stod i Lære i sin Fars Smedie. Som Svend havde han Plads forskellige Steder. Han blev i 1876 gift med Karen Kristine Rasmussen, der var Datter af Gaardejer Rasmus Larsen og Hustru, Ane Pedersdatter i Aarby ved Kalundborg. Hun var født 2. August 1855.

Christensen købte i 1876 af Smed Petersen i Ørby

dennes Forretning, og det nygifte Par flyttede til Samsø, og han havde ligesom sin Forgænger Arbejdet paa Brattingsborg.

Indre Missions Udsendinge, særlig Kolportører havde før den Tid besøgt Øen. En af disse, Niels Rasmussen fra Jylland, kom til Øen for at sælge Bøger. Han kom op til Ørby, hvor han under Opholdet boede hos en Købmand Hans Pedersen. En Aften inviterede han Smed Christensen og hans Kone. De fulgte begge Indbydelsen. Før de skiltes, sluttede Kolportør Rasmussen med en Andagt, og igennem denne Andagt følte de begge, at Guds Kald lød til dem. De opdagede snart, at de havde det ligedan begge to. Fra den Stund begyndte et helt nyt Hjemmeliv, de havde faaet deres aandelige Gennembrud.

Christensen var en fast Karakter. Han fortalte nu Overforvalteren paa Brattingsborg, at for Eftertiden vilde der i hans Hjem findes en Bibel paa Bordet i Stedet for som før et Spil Kort.

Der kom nu en Tid for Smeden, hvor mange af hans gamle Venner tog Afstand fra ham, naar den ellers saa livlige Smed nu var blevet hellig, saa ønskede man ikke længere at komme i Selskab med ham, for han var ikke af dem, der tav med sit nye Syn paa Kristendommen.

Smeden nøjedes ikke med at tale med Mennesker, naar der var Lejlighed til paa Tomandshaand at vidne for et andet Menneske, men han begyndte ogsaa at holdt Møder rundt om i Skolerne.

Det var jo noget ud over det almindelige, at en Smed holdt gudelige Møder, saa der samledes ofte mange Mennesker til disse Møder. Senere blev det en mere fast Flok, der kom til Christensens ugentlige Møder i Ørby, hvor han havde lejet et Mødelokale, indtil der senere blev Missionshus i Byen.

Til at begynde med læste han en Prædiken, og man bad og sang sammen, senere talte han selv ved Møderne.

I 1886 begyndte Christensen og Hustru en Søndags-

skole i Ørby, og her kom hans lyse Sind og Smil til megen Hjælp, og Fru Christensen var ham en tro Hjælper, hun ledede Sangen, for at synge var ikke Smedens stærke Side, hvilket han udtrykte saaledes: »Enhver Fugl synger med sit Næb, selv om det kun er en Graaspurv«. I Ægteparrets Hjem, det sydligste i Byen, var der altid aabne Døre for Mennesker, der ønskede at aflægge Besøg, og mange er de, der har slidt Dørtrinnet her, enten saa Besøget gjaldt Anmodning om Hjælp af timelig eller aandelig Art. Mange Mennesker hjalp han ogsaa med Penge, selv om han maatte laane selv for at kunne hjælpe andre. Men gladest var han for at være Mennesker til Hjælp i aandelige Spørgsmaal, og ikke faa fandt Vej til Smeden for at faa klaret aandelige Spørgsmaal. Han havde sine Medmenneskers Tillid i Kraft af sin hele redelige Færd.

En Vennekreds samledes ofte i Hjemmet, og man sluttede altid med et Guds Ord og en Aftensang.

Som Sjælesørger var Christensen en god Mand, ikke mindst ved Sygelejer. Han havde en egen Evne til at klare Vanskeligheder for Folk. Indre Missions Venner saa op til ham som en aandelig Fører. Indre Missions Arbejde paa Samsø var nøje forbundet med disse to Mennesker. I deres Hjem begyndte Bevægelsen paa Samsø. Smed Christensen kom da ogsaa med i Sognets Menighedsraad som Repræsentant for Indre Mission, og her gjorde han ogsaa et godt Arbejde, tolerant som han var.

Han døde 5. December 1915, og ved hans Jordefærd den 10. s. M. paa Tranebjerg Kirkegaard lød mange gode Ord om denne Herrens Stridsmand, som nu havde faaet Hjemlov. Hans Hustru døde 1932.

I Hjemmet voksede tre Børn op, to Sønner og en Datter. De glemte aldrig de stærke Indtryk af Forældrenes fulde Tillid til Gud, og de to Sønner — Datteren døde i en ung Alder — fulgte i Fædres Spor.

Sønnen, Smed Andreas Christensen tog Arbejdet med Søndagsskolen op efter sin Fader og fik Købmand Alb.

Albrechtsen, Ørby, som Hjælper. Af andre Folk inden for denne Retning bør nævnes den ejendommelige og særprægede Skomager R. J. Franch i Brundby og Postbud Hyrup.

Den blinde Lægprædikant J e n s D y r h o l m skrev følgende Afskedssang ved sin sidste Rejse fra Samsø:

Brødre, Søstre, nu Farvel!
Herren glæde Eders Sjæl
med sin Kærlighed og Naade,
frelse jer fra Synd og Vaade
af den sidste Fjendes Vold.

Krybben staar i Betlehem,
der er Sjælens Barndomshjem,
hvor Guds Fred du atter finder
og de venligste Kærminder
om den første Kærlighed.

Korset over Krybben staar,
hver en Jesu Ven det faar,
gennem Verdens Land at drage,
for han vil den ej behage,
men sin Herre følge tro.

Kronen over Korset staar,
hver en ærlig Stridsmand faar
den i Evighed at bære,
han skal leve og regere
med Livskongen paa hans Slot.

Kære Venner, jeg gaar bort,
alt om mig er mørkt og sort,
Naadens Sol dog varmer, lyser
i mit Hjerte, at jeg gyser
ej for den bælgmørke Nat.

Kom ihu den blinde Mand
i hans mørke Vandringsstand,
gem det Ord, han Eder bragte,
fly i Armen, som Gud strakte
ud mod Eder, mens det lød.

Gud ske Tak for hver en Gang
vi tilsammen bad og sang,
trøstig vil jeg nu bortdrage,
Herren bliver dog tilbage
med sit Ord, sin Helligaand.

Det er nu mit sidste Raad,
søger ham i Fryd og Graad,
o, forsager, tror og beder,
saa vil han velsigne Eder,
sætte om jer Englevagt.

Kom tilsammen paa hans Dag
under Aandens Vingeslag
og i Broderkærligheden,
da I smage skal Gudsfreden
som hans Livets høje Gæst.

Brødre, Søstre, lad os da
til hans Kors paa Golgatha
gaa i Aanden med hverandre,
mens vi skal adskilte vandre
her i denne Verdens Ørk.

Venner, om en liden Stund
faa vi Ende paa al Strid.
O, da skal vi samles glade
i det høje Englestade
hos vor Broder Jesus Christ.

Græder ej, vi samles skal
i den store Bryllupssal,
hvor der ingen Taarer flyde,
og i dette Haab vi byde
nu Farvel i Jesu Navn.

J. Dyrholm.

Den 87-aarige fhv. Lærerinde Frk. Marie Jørgensen, Brundby, der kort er omtalt, karakteriserer træffende Trekløveret: Hegewald, Rasmussen og Lund saaledes: Hegewald var Troens Apostel, Rasmussen Haabets og Lund Kærlighedens Apostel.

Den ejendommelige, stærkt aandelig vakte Bonde i Brundby: Gaardejer Søren Holm var født 6. Juli 1834 og døde — som Ungkarl — i Brundby 20. Juni 1906. En ejendommelig, men højst interessant Mand, der ofte oplod sin Røst baade ved kirkelige og politiske Møder.

Jeg er hermed naaet igennem til vort Aarhundrede og vil slutte her med Ønsket om, at de to Retninger, den grundtvigske og Indre Mission hver paa sit Felt, maa faa gode Kaar, opladte Hjerter, eller, som Børresen sagde ved sin Død: Varme Hjerter!

Bent Rasmussen.

Efterskrift

Det første Afsnit »om Vækkelsen i Nordby Sogn« har jeg bygget paa afd. Lærer A. Gommessens Optegnelser. Der har i dette Stykke indsneget sig en beklagelig Fejl, som jeg elskværdigt er gjort opmærksom paa af Kommunalærer Myrhøj, Kalundborg, der oplyser, Side 153 Linie 1 skal for Ødis læses Øslos. Samme Side staar, at Apoteker Jens Jacobsen f. 1779 i Vesterbølle) skulde være Broder til J. C. Jacobsens Fader; han hed Christen Jacobsen og var født 1773 i Dronninglund Sogn. Derimod er Apoteker Jacobsens Kone Søster til Brygger J. C. Jacobsens Svigermoder.

Kilder:

1. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshaandbogen, Tillæg til Personalhistoriske Samlinger (1900 ff.) Side 459 ff. (under Jacobsen) og Side 1024 (under Stenstrup).
2. Dahl & Engelstoft: Dansk biografisk Haandleksikon II (1923) under Jacobsen.
3. Kr. Værnfelt: »Ved Kjær Herreds Aa« i Vendsysselske Aarbøger 1935 Side 71 f.
4. August F. Schmidt: »Argrarhistorikeren Provst C. Djørup« i Hist. Aarvog for Thisted Amt 1940 Side 333.
Provst F. V. Jacobsens Hustru Louise Caroline Kierkegaard, D. af A. A. K. og Maren Jørgensen, f. i København 20. Marts 1808,

gift 27. Maj 1844, død 29. Maj 1885, ifl. »Alfabetisk Fortegnelse over de danske lærde Statsskolels Lærerpersonele siden 1818« af fhv. Rektor C. G. Koefoed.

Det andet Afsnit om Kbmd, Lars Rasmussen er væsentlig udarbejdet af afd. Lærer B. Madsen paa Grundlag af R.s Dagbog.

Kilder til det sidste Afsnit, som jeg helt har udarbejdet, er bl. a.:

Wiberg: Præstehistorie.

Marie Husum: Minder fra et gammelt Præstehjem.

L. Hertel: »Ludvig Birkedal Husum«.

Vilh. Birkedal: »Livsførelse«.

»Kirkebladet« 15. Sept. 77.

»Fra Kirkehus og Skolestue. Aarhus Stift« 1936.

Samsø Realskoles Jubilæumsskrift 1935.

Samsø Avis, Samsø Folkeblad og »Kirkeklokken«.

B.R.

TILLÆG

Anders Gommesen fødtes i Nordby paa Samsø den 4. Januar 1852 som Søn af Gaardmand og Hjælpe lærer (Anden lærer) Gomme Andersen og Hustru, Bodil Marie, f. Molbo. — Gaarden, der er flyttet ud, ejes nu af Helge Madsen.

Efter et Aarstid at have været Skriver paa Birkekontoret i Tranebjerg, kom han i 1868 til København paa den kendte Politiker I. A. Hansens Brandkassekontor. Han læste Anton Nielsen: »Fra Landet«, og det vækkede hans Lyst til at komme paa Højskole hos denne Mand, og i Vinteren 1868—69 var han Elev paa Vesterskerninge Højskole. Anton Nielsen syntes saa godt om den unge Mand, at han fik ham over hos sin Fader, gamle Nielsen, der var Lærer i Reerslev. Han kom senere paa Lyngby Seminarium (ved Grenaa) og tog Lærereksamen i Aarhus 1872, hvorefter han kom tilbage til Reerslev som Hjælpe lærer hos gamle Nielsen, hvor han var i tre Aar, til han i 1875 skulde være Soldat i København.

Han var en stadig Gæst ved Søndagsgudstjenesterne i Vartov og var ked af, naar Tjenesten hindrede ham i at høre Pastor Brandt — ogsaa Pastor Schepelern i Trinitatis hørte han med Glæde.

Gommesen var meget gode Venner med Thomas Rørdam, der havde været Kapellan i Reerslev; og de havde truffet den Aftale, at naar Rørdam fik Embede, skulde Gommesen være Friskolelærer i hans Sogn. Da Rørdam i 1877 var kommet til Norup paa Fyn, sendte han Bud efter Gommesen, der holdt Friskole i Norup til 1886. I 1879 havde han Bryllup med Sofie Meyer fra Reerslev (f. 1859, død 1890).

Ved Nytaarstid 1886 fik Gommesen Lærerembede i Haar mark paa Samsø. Han kom straks med i det grundtvigske Røre paa Samsø, men var kun i Haar mark i to Aar. Da hans Hustru

længtes tilbage til Sjælland, rejste han og fik Embede som Førstelærer i Sønderup Skole ved Slagelse. Her virkede han i 32 Aar til 1820, da han tog sin Afsked.

I 1890 døde hans første Hustru, og 7 Aar senere giftede han sig med Elisabeth Raunsøe, Datter af Godsinspektøren paa Gram Slot.

Hans gode Ven, Redaktør Hans Jensen »Sorø Amtstidende«, skriver i en Mindeartikel: Gommesen var en af de bedste Børnelærere, jeg har kendt. Han var et ualmindeligt begavet Menneske i Ordets bedste Betydning og i alle Retninger, dertil en stor Børneven og et meget kundskabsrigt og praktisk Menneske. Fast i sine tilkæmpede Meninger, indlevet i Grundtvigs Kirke- og Skolesyn og med dyb Alvor for det afgørende. Han førte en god Pen og har her i Bladet samt i »Højskolebladet« og i Børneblade brugt denne paa en god Maade —

Efter sin Afsked flyttede Gommesen til Hvidding i Sønderjylland, hvor en Datter var Lærerinde, og hvor han gerne vilde ind i Arbejdet for Sønderjylland, der gennem mange Aar havde haft hans Kærlighed. Allerede to Aar senere, den 21. April 1922, døde han.

Han blev begravet i Sønderup. I Slagelse var et stort Følge fra hans gamle Sogn mødt op for at følge deres gamle Lærer til hans sidste Hvilested i Læ af Kirkemuren.

Gommeseens religiøse Liv var det barnlig troende Menneskes. Han mindedes med stor Taknemlighed gamle Nielsen, Præsterne C. J. Brandt, P. Rønne og Spleis.

Bertel Madsen fødtes den 26. Februar 1870 i Langemark som Søn af Gaardejer Ole Madsen og Hustru.

I dette gode Samsø Bondehjem voksede B. Madsen op som Nr. 4 af en Søskeneflok paa elleve (7 Drengene og 4 Piger). Efter Moderens Ane Mettes Død giftede Ole Madsen sig igen, og i dette Ægteskab kom 7 Børn, hvoraf 3 nu er døde.

Den store Børneflok, der voksede op her, har altid holdt godt sammen.

Det var et af Samsøs oplyste Bondehjem, hvor man var meget interesseret i Spørgsmaalene, der viste sig i Tiden. B. Madsen har i et af sine Digte saa smukt skildret det — og det taler meget bedre end en andens Ord. Det var skrevet til Indvielsen af Samsø Museumsgaard, som B. Madsen havde sat saa meget ind paa at faa rejst, og som han var Formand for.

Den lyder paa Samsk:

Mi Hjemmi

Mi Faa hanj lar mæ Jurens Drøwt, Hwe Awden sa hon meld og gue
brug døgde Mog og Tromlen! we Rokki enj i Staawwen,
Han lar mæ aasse Dywrens Røwt, om Dawwen hvilt hon ent henj Fue,
wæ rowle, engen Fomlen! hon lie int di dowwen.

A gik aa Agri næjje aa ap Hwo haa hon taa mæ tit paa Knæ
bag Hæsten aa me Grivi, aa sat aa nonne faa mæ,
a syng aa fløjte rask om Kap, næ A wa utefreds aa græ,
me Lærken aa me Wiven. faade men Brør løf fraa mæ.

I Staalli gav A Kjøren Fuer Aa Piggeren saa rundt omkring
aa stregle Hæst aa vanjje; aa spaanj aa kaare Tøwet.
we Sowwen woegt A tit men Tuer Ja Lywset lywst jo engen Teng,
saa wal som aal di anjje. men wi waa godt faanøwe.

Fraa Laawwen øwe Gori klang Saaen wa mi Hjemmi; aa saeen dæ wa
fra Moen te Awden selle: po Sams waal maanne flejje.
Slo te, slo te! Denj Plejelsang A tøkkes de kaa gjø vos gla
A glæme ikke helle. aa tænk aa saeen Stejje.

Næ no A go po Agri hen No skien dæ Lyws fraa hveri Gor,
aa kikke øwwe Hawwe, elektrisk op aa næjje,
A føl, denj Juer æ mæ i Wen, hu Pløjli syng, go no Motor,
saa smok som denj æ lawwe. men ærre bløwwen bæjje.

Men Mowwe gek saa stel omkring Saa læ vos da aa Menj dom sæt
i Kykken, Soels*) aa Staawwe, faa aal di trofast Werken
faa hon sku pas saa manne Teng, di, som nu legge taws aa træt
møj fløjje end A trowwe. i Grawwen op we Kjærken.

Wi bygge dom te Ær aa Hus,
dæ gjæme wi do Sage,
dæ gjæme wi do Sage,
denj Wueg, hue wi bløw age.

Der var nok at tage fat paa i Gaarden for Børneflokken; thi Ole Madsen havde ogsaa Hvidtølsbrygeri. Bertel Madsen kom til at gaa i Skole i Torup, til hvis Skoledistrikt Langemark hørte. Læreren her, *Michael Blegvad*, var en Lærer af Guds Naade. Blegvads Far havde tidligere været Lærer i Torup, men fik senere Embede i Vørslev ved Kalundborg, og her kom han

*) Soels o: Stegers eller Bryggers.

i Forbindelse med Valgmenighedsfolkene i Ubberup, Burchardi, Pastor Hoff, Proprietær Holm, Friskolelærer Niels Thomsen, og det fik stor Betydning for Mich. Blegvad, der som Gardist i København blev en stadig Gæst i Vartov.

Denne unge Lærer greb Børnene i Torup Skole om Hjertet. Han fortalte Bibelhistorie og Fædrelandshistorie, saa Øjnene

Bertel Madsen og Hustru.

skinnede og Hjerterne slog; men han vilde ogsaa, at Børnene skulde lære noget, og Orden skulde der være. Flere af Børnene blev saa optaget, at de ofte bad om at maatte blive efter Skoletid for at læse Skønlitteratur. Senere begyndte Blegvad en Realskole i Tranebjerg, men opgav ikke sit Embede straks, saa han holdt en Medlærer. Ofte gik Børnene fra Torup Skole deres elskede Lærer i Møde, og da fortalte han dem et eller andet paa Vejen.

Bertel Madsen havde faaet stærk Lyst til at læse videre, til at blive Lærer.

Han kom paa Realskolen og var i 1887 med det første Hold, der tog Realeksamen. Da Skolen endnu ikke var eksamensberettiget, maatte Holdet til København for at tage Eksamen ved Universitetet. Saa blev han Huslærer hos Proprietær Andersen paa Dalumgaard — et grundtvigsk Hjem, der hørte med til Ryslinge Valgmenighed. Om Søndagen kørte de i fyldte Vogne den lange Vej til Gudstjeneste i Ryslinge, men Bertel Madsen vilde jo være Lærer og tage sin Eksamen, hvorfor han gik til Forberedelse hos sin elskede Lærer Blegvad, hvorefter han kom paa Silkeborg Seminarium, hvor den kendte grundtvigske Mand, P. J. Winther var Forstander. Ogsaa denne Mand kom til at præge Bertel Madsen. Efter at Bertel Madsen i 1893 havde taget Lærereksamen, var han en Tid Huslærer i Vestjylland. Kom saa tilbage til Silkeborg som Lærer ved Realskolen 1 Aar, men saa fik Winther ham til Brønderslev, hvor han først var ved Realskolen, senere ved Kommuneskolen. Her i Brønderslev virkede

den kendte Skolemand Marcus Hansen; og Bertel Madsen havde vel slaaet sig til Ro her, hvis ikke Forstander Winther, Silkeborg, havde opfordret ham til at søge Pladsen ved Rørbæk Cementfabriks Skole ved Aalborg, hvor han skulde undervise Funktionærernes og Arbejdernes Børn. Det var, vil man forstaa, først en Friskole, senere gik den over til Kommuneskole. Han kom derop i 1899 og samme Aar hjemførte han sin Brud, Johanne, Datter af Sognefoged, Gdr. R. J. Holm, Torup.

Da Embedet som Førstelærer ved Brundby Skole paa Samsø i 1904 blev ledigt ved gamle Wendts Afgang, søgte Bertel Madsen det — og fik det. Ægteparret droges tilbage mod deres Barndomsø; og paa Samsø kom Bertel Madsen til at lægge sit største Arbejde. Han var Lærer her til sin Død i April 1931, saa han blev kun 61 Aar.

Det kendtes snart, at der var kommet en ny Lærer til Brundby, dette være sagt uden Forklejnelse af Wendt og hans Gerning; men den unge Lærer havde et udmærket Greb paa at faa Børnene til at lytte, til at interessere sig.

Han tog dem med ud paa Ture, f. Eks. for at botanisere med dem. Mange af de ældre forstod ikke det nye eller de nye Metoder, men jeg tror at turde sige, at Bertel Madsen var en endog meget dygtig Lærer. Senere fik Madsens, f. Eks. ved deres Sølvbryllup, Vidnesbyrd nok om, hvor afholdt de var, og om den Betydning han har haft for den opvoksende Slægt i Skoledistriktet.

Madsen var meget afholdt inden for sine Kollegers Kreds; thi han var ikke alene en god Kollega og en god Kammerat, men en Mand, der var i Besidelse af en meget stor Viden paa mange Omraader, en Mand, med hvem man kunde faa en god og lærerig Samtale. Han var fra sin Barndom og Ungdom grundfæstet i det grundtvigske Livssyn, og han blev det tro Livet igennem. Hans Betydning for Aandslivet paa Samsø blev stor; thi han var aldrig bange for eller ked af at gøre et Arbejde for, hvad han følte var rigtigt og godt.

Lad mig nævne enkelte Ting:

Han fik den gamle Folkebogsamling omdannet til det efter Forholdene store og gode Samsø Bibliotek og var naturligvis selvskreven til Formand. Han var nok den mest kyndige paa Litteraturens Omraade her paa Øen, dybt interesseret i, at Bøgenes Rigdom blev Folkeje. Han var ogsaa med til at stifte Skolebiblioteket for »Nordvestsjælland og Samsø« og sad i dets Ledelse til sin Død.

Hans Kærlighed til Samsø og til hele den gamle Samsø-Kultur førte med sig, at alle Folk ringede til Bertel Madsen, hvis der blev gjort et eller andet Oldtidsfund, og Bertel Madsen var hurtigst muligt paa Pletten. Naturligvis var han Nationalmuseets Repræsentant paa Øen — og en værdig og dygtig Repræsentant. Bertel Madsen var ogsaa i Spidsen og den ivrigste Forkæmper for, at Samsø Museumsgaard rejstes i 1916, saa man i denne kunde samle »dje gammel Sage«, meget var bortført fra Øen, saa det var paa høje Tid, Arbejdet blev gjort.

Museumsgaarden rejstes, og den staar nu med alt sit Bohave som et synligt Vidnesbyrd om, hvorledes en gammel Bøndergaard saa ud, ude og inde for et Aarhundrede siden. Naturligvis var han Formand til sin Død.

Bertel Madsen var ikke saa lidt af en Kunstnernatur. Hans Interesse for Naturen har maaske bidraget hertil. Selv syslede han med Palet og Pensel. Han var i 1913 med til at stifte Samsø Kunstforening, der oprettedes for at bidrage til, at det jævne Folk kunde faa Kendskab til og eventuelt Forstaaelse af Billedkunstens Værdi for Mennesker. Der udstilledes Malerier hvert Aar af Malere fra Charlottenborg og »Den frie«, og Bertel Madsen var altid ivrigt med ved Ophængningen af Billederne, og i Udstillingstiden, ca. to Uger, var han en daglig Gæst. Efter Genforeningen samlede han sine Bysbørn i Brundby for at tale med dem om at rejse et Genforeningsminde i Brundby By. Han førte Sagen igennem. Gadekæret blev fyldt, og hvor det havde ligget, fik han lavet et smukt Anlæg, og her sattes vel nok det smukkeste og mest ejendommelige Genforeningsminde, formet som en gammel Runddysse, og paa Overliggeren indhugede Bertel Madsen selv det danske og det slesvigske Vaaben. Anlægget blev indhegnet, og paa Indgangslaagen indridsede han i en Blyplade en Omtale af, at Brundby Beboere satte dette Minde.

Bertel Madsen var Frihedsmand, ogsaa paa det politiske Omraade, og her stod han klart og stærkt inden for det radikale Venstres Rækker, var i Kredsbestyrelsen og tog ofte Ordet ved politiske Møder. Var i en Aarrække Formand for Samsø Fredsforening.

Han skrev en Mængde Artikler om mange forskellige Emner. Hans sidste Artikel kom i »Hjem og Skole« efter hans Død. Han havde skrevet den paa sit Sygeleje. Den handlede om Digteres Stilling til Militærvæsenet og om forskellige af deres Produktioner, en Polemik mod Forstander Herluf Jensen, Silkeborg.

Ved hans Død og Jordefærd lød der mange anerkendende

Ord om denne Aandens Stridsmand med Tak for hans Virke i Skolen, for Ungdommen, for Samsø.

En af Forældrene, Gdr. Jens Sønner, gav smukt Udtryk for Skoledistriktets Taknemlighed i en Artikel, hvoraf jeg citerer: Ved Budskabet om Lærer Madsens Død føler vi Forældre og Elever, at vi skylder ham en hjertelig Tak for, hvad han har været for vore Børn og vore Hjem. Altid har vi i Bertel Madsen fundet en god Lærer for vore Børn — —

Hans Jordefærd blev en af de største paa Samsø. Den store Tranebjerg Kirke var fyldt til sidste Plads. Pastor Terkildsen udtalte bl. a.: Bertel Madsen var i saa mange Maader en særpræget Mand, et rigt udstyret Mennesker. Han var en Menneskenatur, en poetisk Natur. Han havde noget af Kunstnerens Sjæl, Sind og Øje. Han elskede sit Land, dets Historie og dets Folkeliv. Vor Ø er ved hans Bortgang blevet et særpræget Menneske og Ansigt fattigere.

Denne Ø har ikke saa lidt at sige ham Tak for. Det dybeste i ham var, at han vilde være en Tjener for den Højeste, at han vidste, hvad det var, han længtes imod, den Herre, den evige Menneskekonge.

Han var et Hjemmets Mand. Det engelske Ordsprog: Mit Hjem er min Fæstning, har jeg tænkt paa, naar jeg kom i hans Hjem. Det har tabt mest ved hans Bortgang. Der fyldte han saa stor en Plads.

Vi er samlet til Mindefest i denne Kirke, som han havde saa stor Kærlighed til. Den sidste Gang, jeg saa ham i Kirken, gik han op til Nadverbordet. Det var ved at overvælde ham, som han bagefter sagde: Det var ved at overvælde mig, da jeg efter flere Maaneders Fravær kom ind i dette Hus — dette gamle Hus. — »Fred være med hans Minde«.

Derefter talte *Lærer Bent Rasmussen* ud fra Lignelsen om de betroede Talenter. Alle, der har haft den Lykke og Glæde at lære Bertel Madsen at kende og faaet Lov til at kalde ham sin Ven, vil sikkert samstemme i dette, at han brugte sine Talenter, gjorde dem frugtbare, til Gavn ikke blot for sig selv og sine nærmeste, men i rigt Maal for Folket, som han levede med og midt iblandt — —

Bertel Madsen havde »Øjet aabent for alt skønt og stort hernede, men med de dybe Længsler velbekendt«. Han havde i en tidlig Alder fundet sit sikre Stade i den grundtvigske Lejr, og paa det folkelige Omraade var han ogsaa Frihedsmænd. Altid søgte han at finde ind til det gode hos sine Medmennesker.

Altid var han parat til at bryde en Lanse for Frihedens Sag. Han var ikke et Rør, som svajede hid og did for Vinden, men fulgte trofast sin Overbevisning og var aldrig bange for at følge den, selv om han skulde gaa mod strid Modvind — sin Overbevisning blev han tro. Tak for hans store Arbejde for Frihedens Sag!

Ogsaa en Tak for hans ypperlige Indsats for Samsø Kunstforening — for gennem Maleriudstillinger at skaffe Folk Adgang til at se den skønne Kunst, saa Smagen kunde højnes, og Folks Blik aabnes for de Skønhedsværdier, som findes deri. — Det er blevet mig paalagt ogsaa at udtale en Tak for hans Arbejde i »Skolebiblioteksforeningen for Nordvestsjælland og Samsø«. Han var ogsaa med Liv og Lyst med i dette Arbejde — Tak fra Venner, Kolleger og Kammerater for Samarbejde, Forstaaelse og Venskab gennem Aarene. Tak for det gode Eksempel. Nu skal Legemet stedes til Hvile op til den gamle Kirke, som han elskede.

Han brugte sine Talenter, og Røsten vil lyde til ham: Vel, du gode og tro Tjener, der har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over meget, gaa ind til din Herres Glæde. Vi vil slutte med Jobs Ord: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet. Efter Salmen »Dejlig er Jorden« bar Familien Kisten til Graven, hvor Svigersønnen, Lærer J. M. Fransen, bragte Familiens Tak til det store Følge.

En af Samsøs betydeligste Personer var nu stedt til Hvile.

Af hans mange Sange vil jeg til Slut fremdrage følgende til Samsøs Ungdom:

Trindt om vor Ø synger Havet sin Sang,
vældig i Stormen med brusende Klang.
Vinden den suser om Bakke og By,
hæver sin Røst til den drivende Sky.

Friskhed og Kraft er i Bølgens Musik,
Stene den glatter med sagteste Slik,
kaad snart den splintrer et Vrag imod Kyst,
snart den med Latter omskvulper vort Bryst.

Vinden den farer i lystigt Halløj,
hvirvler med Støvet og holder en Støj,
snart er den stille og hvisker saa blidt,
Roser og Lillier dem kysser den frit.

Havet og Vinden er Ungdommen lig,
snart den i Overmod føler sig rig,
frisk som en Bølge er altid dens Sind,
viltert og blødt som den legende Vind.

Vis da, I unge, som Havet jer Kraft,
vis, at jer Hænder er godt sat paa Skaft,
Stene med Kanter har rigelig vi,
jævn dem og glat dem, hug Næverne i.

Storm kun mod Skrænten med Bulder og Brag,
slaa kun i Sønder det synkende Vrag,
Vrag har vi nok af, en rigelig Flok,
mister vi nogle, det bærer vi nok.

Far kun som Vinden om Lande med Støj,
lav kun med Støvet et syndigt Halløj.
Ramler en Rønne og synker i Grus,
rejs saa paa ny jer et straalende Hus.

Bad os, vor Ungdom i Liv og i Daad,
vis os, vi altid til Fremskridt har Raad.
Finder en Rose du saa paa din Vej,
glæd dig da kun; thi hun blomstrer for dig.

Lad dette saa tale for sige selv som et Minde om Lærer
Bertel Madsen.

Bent Rasmussen.
